

Cuprins

A.1	Prefață	11
A.2	Confesiune	16
A.3	Intenția și cuvântul autorului	17
A.4	Substantivele și adjectivele timpului nostru	20
	Discreditarea esenței, transcendenței, fundamentelor	25
A.5	Termenii discursului axiologic	34
A.6	Instrument de lectură	45
A.7	Argument	56
A.8	Obiectul, temele și problematica axiologiei.	
	Disciplinele conexe	58
	Axiologia ca disciplină	58
	Obiectul și problematica axiologiei în secolul al XX-lea, după Nicolai Hartmann	59
A.9	Constituirea axiologiei ca disciplină	62
	A.9.1. Bazele teoretice și conceptuale ale axiologiei	62
	Știința valorilor (sferă de preocupări) sau timiologia (<i>timios</i> = de preț)	63
	Motivația istorică a axiologiei	63
	Perspective teoretice contemporane de abordare a conceptului de valoare și discipline înrudite axiologiei	64
	Orientări și perspective teoretice în secolul XX	65
	Interpretări unilaterale ale valorii	66

Critica concepțiilor emoționaliste și voluntariste	
asupra valorii	66
„Axiologie formală”. Cunoașterea științifică a valorii	68
Alte perspective	70
Valoarea din perspectiva pragmatică	71
Cultura și teoria valorilor	72
A.9.2 Alți teoreticieni ai valorii – Doctrine axiologice	
reprezentative	73
Școala neokantiană de la Baden	74
Sistematizare a tematicii axiologiei	82
Polaritatea	86
Treptele valorizării	91
A.10 Spre o definiție a valorii.	92
Valabilitatea	92
A.10.1. Definiții ale valorii. Natura valorii	92
Axiogeneza	92
Evaluarea	103
Natura valorii	108
Cultura ca sinteză a valorilor	110
Valoarea – fapt	116
De la valență la valoare	116
Actualitate – actualizare	118
Valoare și semnificație	121
A.10.2. Dorința – moment constitutiv al valorii	127
A.10.2.1 Dorința	127
Dorința și prietenia	138
A.10.2.1 Orizontul	139
Unghiuri sau puncte de vedere sau prisme	142
A.10.2.3 Așteptarea	146
A.10.2.4 Alegerea	148
A.10.2.5 Scopul	150
A.10.2.6 <i>Tópos</i> -urile valorilor	152
Intenția	153
Interesul	154
A.11 Caracteristici ale valorilor	155
Originea și valabilitatea valorilor	158
Caracterele valorilor	159
Caracterul cultural al valorii	159

Relativitatea	161
Mărimea și prețul valorilor	163
A.12 Norme, valori și bunuri. Normalitatea	166
A12.1 Norme și valori	166
Normele. Valorile	166
A12.2 Norma și viața	171
Despre interdicție sau prohibiție	178
Despre lege	182
A12.3 Normalitatea și conceptul de fire	184
A.13 Clasificările valorilor	185
A.13.1 Clasificarea valorilor, valori-scop și valori-mijloc	185
A13.2 Clasificarea valorilor, conform teoreticienilor	186
A13.2 Valori <i>in absentia</i>	191
Despre greșeală și rată	215
Căutare și găsim	217
Teoria motivațiilor umane (Abraham H. Maslow)	220
A.14 Tipologii ale valorilor conform formelor fundamentale	
ale culturii	224
Despre religiozitate	224
A.14.1 Valori și bunuri	225
A.15 Sisteme de valori	229
Sistemul de valori individual	241
A.16 Judecata de existență sau de realitate	246
A.16.1 Judecata de preferință	246
A.16.2 Judecata de valoare, respectiv de realitate	247
Judecăți de valoare și judecăți despre valori – alternanța	
obiectelor și actelor conștiinței	250
Teoria psihologică și teoria sociologică	252
Judecata de valoare	252
Admirația și lauda	253
A.16.3 Judecata de gust	256
A.17 Funcțiile valorilor în viața oamenilor	259
Funcțiile valorilor	259
B. Exerciții axiologice	263
B.1 Valoare și valorizare	265
Despre atitudine și identitate	265
Identitatea și comparatismul cultural	270

Procese, relații, funcții, transformări ale valorilor	286
Instrumentalizarea valorilor	299
B.2 Reflecții despre mirare	301
B.3 Simbolizarea ca act de valorizare	303
B.4 Ritualul și ceremonia	313
Ceremonia	315
B.5 Despre valorile morale	320
Valorile morale dublate: contrastante și relative	325
Resentimentul	327
B.6 Despre prejudecăți și normalitate	329
Moravurile	334
Obişnuințele	334
„Peștera” și „banalitatea” lui Eliade	338
B.7 Minciuna	345
Despre complexitatea relației: Guru nu știe nimic	354
Despre manipulare	355
B.8 Darul	358
B.9 Omul de valoare	361
B.9.1 Omul de valoare	361
Câteva considerații despre succes	364
Despre autoritate	369
B.9.2 Cohorta de creatori	372
B.9.3 Eroul, martiriul și sfântul	376
B.10 Nietzsche și criza culturii	381
B.10.1 Nietzsche axiolog	381
B.10.2 Scurt excurs asupra crizei culturii	390
B.10.3 Moștenirea și moștenitorii	398
Filiații în artă	403
Bibliografie	415
Bibliografia generală	419
ADENDDA	426

A.

TEMELE ȘI PROBLEMATICA AXIOLOGIEI

„O lume fără valori ar fi ca o casă nelocuită.”

„Peștii nu știu că există apă, până eșuează la țarm.”¹

¹ Marshall McLuhan, *Mass-media sau mediul invizibil*, Editura Nemira, București, 1997, p. 39.

A.1 Prefață

Aș dori, în aceste rânduri care însoțesc o carte, să aduc unele lămuriri despre fapte, deloc sau puțin cunoscute marelui public: el care reprezintă conștiința colectivă în dinamica sa rațional-irațională, spontană sau conștientă. Oricum, mereu corectoare atunci când marginile aprecierilor și opiniilor sunt atinse de *hybris*, iar acesta a ajuns la cote greu de suportat. Despre ce este vorba, într-un cuvânt ?

Sunt oameni, de indiscutabilă valoare, foarte puțin cunoscuți dincolo de un cadru precis delimitat: o facultate, un institut, un teatru, o revistă, o editură. Faima lor reală nu depășește aceste grupuri, iar când, uneori, se întâmplă să spargă barierele invizibile, notorietatea lor este repede copleșită de indiferența instituită nu se știe cum și de ce. De cine, se poate constata, dar aproape că nu mai are importanță din moment ce efectul s-a produs și el tinde să se reproducă mereu și mereu. Așa se face că, de un sfert de veac aproape, în spațiul public românesc locuiesc încremeniți și câțiva lideri absoluți de opinie. Nu neapărat de valoare, dar sigur ei întrunesc părerea generală: ei reprezintă inteligența autohtonă în tot ce aceasta are mai semnificativ și genial. Nu insistăm asupra fenomenului. Îl constatăm. Nu în chip neutral, ci în calitate de spectatori angajați, după expresia lui Raymond Aron. În această ipostază nu ne este greu să vedem

rezultatele: extrem de mulți intelectuali, de certă valoare profesională, nu au un impact asupra spațiului public, asupra unui spațiu al recunoașterii și al dialogului, al toleranței și al curajului angajării civice, nu neapărat partizane, al fidelității față de valorile fundamentale, al onestității și altruismului, al modestiei cuviincioase. Psihologiei exclusiviste din industria divertismentului îi corespunde o psihologie la fel de exclusivistă și de elitistă din mediile intelectuale. Tabloul descris este desigur simplificator, dar, din păcate, este adevărat în datele lui esențiale.

Gheorghe Ceaușu aparține categoriei frumoase: a celor ce pot proba prin operă și viață o valoare, chiar dacă nu s-au bucurat niciodată de o recunoaștere pe măsură. Nu și-a elaborat strategii de reușită, nu este, de altfel, capabil de calcule mărunte. El, orice ar fi, se străduie mereu să înțeleagă în registrul celui mai mare numitor comun al valorilor. Cel mai de jos numitor comun al psihologiei exhibiționiste și orgolioase nu-l va atinge niciodată, pentru simplul motiv că nu este înzestrat cu organul vanității și al lipsei de măsură derivate din orgoliu. Cu atare date personale, Gheorghe Ceaușu nu aparține grupului lăudaților și adulaților, ci aceluia al celor prețuiți în medii universitare specializate (în acest caz, al institutelor de artă teatrală și cinematografică), în lumea actorilor și a studenților.

Mai este ceva care este puțin cunoscut: lumea teatrului și a cinematografiei românești este realmente un univers special care a avut norocul unui început bun. Acesta nu este identificabil, cum se crede grăbit acum, în ultimul deceniu, ci într-un timp asociat, pe bună dreptate, cu anii negri și tulburi ai stalinismului autohton. Paradoxul românesc, în acest anume caz, așa ceva consemnează: atunci, în 1950, au fost înființate cele două facultăți și tot atunci s-a pus piatra de temelie pentru Bufta. Atunci, viclenia rațiunii, în accepția hegeliană a termenului, s-a tradus în: selecția pe criterii de competență atât a profesorilor, cât și a studenților și reducerea la minimum a importanței dosarului de cadre. Liviu Ciulei, pentru a da doar acest exemplu, a putut să se dezvolte și să creeze, astfel, ceea ce s-a numit „generația de aur a teatrului și filmului românesc”

a putut să învețe și să se afirme. Un început bun în condiții proaste. Au existat apoi indiscutabile continuități în bine care datorează enorm aceluși început. Profesorul Ceaușu aparține acestor continuități și sperăm că va sosi vremea unor cercetări pertinente și oneste asupra întregii atmosfere intelectuale și de creație spirituală de la aceasta prestigioasă universitate care, orice titlatură a purtat, a stat mereu și sub oblăduirea lui Ion Luca Caragiale. Oricum, aici au predat estetica și axiologia profesori precum Tudor Vianu, Ion Ianoși, Ion Toboșaru și Gheorghe Ceaușu. Iată o companie selectă. Una în acord deplin cu istoria unei instituții care astăzi se numește Universitatea Națională de Artă Teatrală și Cinematografică. Aici și-a ținut timp de o jumătate de secol profesorul Ceaușu cursurile și tot aici le-a prezentat studenților conținuturile cărților sale. Nu puține, iar unele sunt chiar la propriu nu doar la figurat „cărămizi” spirituale. Cea de față dorim s-o radiografiem pe scurt tuturor celor care se vor apleca asupra acestei apariții la prestigioasa editură Paideia. Pe ce traseu se înscrie Gheorghe Ceaușu ? Pe cel al parcurgerii drumurilor gândirii axiologice universale și românești, iată răspunsul pe care-l primim citind volumul de față. Expertiza sa îl ajută și pe cel familiarizat cu estetica filosofică și pe cel dornic să se inițieze în tainele axiologiei. Premisa demersului său poate fi astfel redată: axiologia – direcție majoră în filosofia sfârșitului de secol XIX și început de secol XX – este teoria generală a valorilor și, în această ipostază, ea se interoghează asupra definirii valorii, a valorii în universalitatea ei înainte de a purcede la radiografierea valorilor particulare: vitale, morale, estetice, economice, politice etc. Or, un atare demers implică imediat separarea celor două domenii, existență și valoare, cu corolarul – opusul existenței este neantul, este nimicul, în timp ce opusul valorii nu este neantul, ci tot o valoare, dar de semn contrar. Autorul înțelege să rămână tot timpul în limitele riguroase ale axiologiei și, drept urmare, ceea ce avem între copertile cărții este încadrabil în categoria a ceea ce se numește un tratat despre valori. Astfel, definiția valorii ca valoare este urmată de cercetarea caracteristicilor claselor și a tipurilor de valori: polaritatea, ierarhia,

gradualitatea, volumul ș.a. Fin cunoscător al istoriei constituirii axiologiei, profesorul Ceașu nu ezită să aducă în prim-plan tot ceea ce este legat de conexiunea psihologiei și fenomenologiei cu dezvoltarea axiologiei ca teritoriu autonom al gândirii filosofice contemporane. În acest context autorul privilegiat apare ca fiind Tudor Vianu, cel care a propus, în anii '40 ai secolului trecut, o sistematică axiologică având certe virtuți și, nu în ultimul rând, originalitate creatoare de sorginte filosofică. Punctul acestuia de plecare – există acte ale conștiinței și obiecte ale conștiinței, dorința fiind act al conștiinței căruia-i corespunde valoarea ca obiect al conștiinței – se dovedește extrem de fertil pentru toate dezvoltările ideatice ale acestui tratat de axiologie. Care este avantajul incontestabil ? Depășirea din start a tuturor dificultăților derivate dintr-un punct de vedere psihologic asupra valorilor. Simplu spus: există atâtea tipuri de valori câte tipuri de dorinți există, dar nu în ordine psihologică, căci există valori generale pentru că există o generalitate a dorințelor, iar o fenomenologie simplă a conștiinței așa ceva semnalează. Mai este un avantaj al acestui cadru analitic: valorile nu sunt numai relative, numai subiective și numai imanente, ci ele sunt și absolute, sunt și obiective, sunt, de asemenea, și transcendente. Când profesorul Ceașu substanțiază aceste cupluri conceptuale, atunci avem deja foarte multe radiografii asupra fiecărei clase de valori. Meritul autorului trebuie consemnat în acest chip: deși este în primul rând estetician, nu privilegiază valorile estetice și cele artistice în detrimentul celor morale, ale sacrului sau ale valorilor vitale. Tocmai pentru că este, aidoma lui Vianu, Ianoși, Toboșaru, și filosof al culturii, se străduie mereu să evidențieze tensiunea contradictorie a valorilor în contexte existențiale strict determinate. Mai ales acest fapt este vizibil în partea a doua a volumului, intitulată *Exerciții axiologice*. Într-un fel, avem aici un adevărat șantier al reevaluării valorilor și al revelării dilemelor ce-l cuprind pe om atunci când optează pentru o valoare anume. Căci, arată autorul, drama axiologică a fiecărei alegeri omenești de aici derivă: optând pentru o valoare vei putea intra și în coliziuni grave,

uneori tragice, satisfăcând astfel alte registre axiologice. De asemenea, nu ne putem reține să semnalăm o preferință constantă din viața autorului, cea pentru valorile morale. Așa se întâmplă că poposește asupra listei virtuților morale și acordă un întreg paragraf statutului etic al minciunii. În fond, profesorul Ceaușu este și un moralist tot timpul. Este preocupat de criza valorilor în societatea de astăzi: descentrată, desacralizată, sceptică, relativistă, indiferentă și cinică, în proporții îngrijorătoare. Tocmai de aceea miza cărții sale este și una de pedagogie morală și civică a societății noastre democratice aflate în curs de maturizare. Gândul său competent și matur responsabil nu poate decât să-i ajute tinerii de astăzi să înțeleagă adevăruri fundamentale: că există o unitate a vieții omenеști și că această unitate se structurează în jurul unui nucleu de valori. Mai mult: că în ultimă instanță această unitate primește și o formă deloc minoră – cea a unității morale a propriei vieți. La aceasta ar merita să gândească orice intelectual: și cel hipercunoscut și cel mai puțin cunoscut și apreciat public.

VASILE MORAR